

ПОЛІТИЧНИЙ ОКСЮМОРОН КОНСЕРВАТИВНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: АСПЕКТИ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 58(2), с. 13–18

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-02/58-13-18>

Проаналізовано роль та місце феномену консервативної революції в розвитку політичного процесу 1920–1930-х рр. Розкрито зміст поняття “консервативна революція” та запропоновано авторське бачення співвідношення констант “консервативної революції” в теорії та соціально-політичній практиці фашизму, нацизму та сталінізму. Розглянуто особливості функціонування сталінізму в парадигмі “консервативної революції”.

Використання смислової конструкції “консервативна революція” на перший погляд здається у кращому вигляді суперечливим, у гіршому — еkleктичним. Але сприйняття поєднання в одному словосполученні двох начебто взаємовиключаючих понять “революції” та “консерватизму” є стереотипним. Тому існує нагальна потреба визначитися зі змістом і сутністю цього соціодуховного феномену та соціально-політичного явища.

Будь-яка революція — це багатоскладне, суперечливе, багатомірне соціально-політичне явище з різновекторними тенденціями в умовах нелінійного розвитку історичного процесу.

“Революція” як сукупність корінних висхідних змін, регресивних деградаційних тенденцій та циклічних однопорядкових перетворень властивих і розвитку системи суспільства загалом, та розвитку окремих його елементів, є інтегративною комплексною міждисциплінарною категорією, яка:

- розкриває зміст філософського поняття для позначення сутності корінних фундаментальних змін у способі мислення та ставлення індивіда, суспільства до об’єктивної реальності;
- визначає роль революції в системі соціальних відносин як одного з механізмів поступального (прогресивного, регресивного, циклічного) руху суспільства. Результатом революції є докорінна трансформація одного або кількох елементів соціального організму, а також модернізація або архаїзація системи “суспільство” загалом;

- позначає місце соціальних суб'єктів (індивідів, груп, народів), які є носіями певного світогляду в конкретно-історичному революційному процесі.

Тому, *революція* — це надзвичайний, аномальний стан суспільства, який викликаний процесом різкого загострення комплексу соціально-економічних і культурно-духовних протиріч та домінуванням тенденції переведення конфлікту в політичну площину, що реалізується у використанні переважно нелегітимних екстремістських дій та карально-терористичних методів з метою повалення існуючого політичного режиму та захоплення влади.

Консерватизм же є інтегральною категорією, яка комплексно відображає суб'єктно-об'єктні зв'язки індивіда, групи, культурно-духовних утворень і політичних течій в рамках наукових теорій та світоглядних установок, які виступають за актуалізацію позитивних традицій і цінностей минулого, збереження і вдосконалення політичних і соціальних інститутів, що забезпечують природний органічний еволюційний шлях створення, подальшого існування держави і соціуму в динаміці розвитку історичного процесу [1, 175].

Отже, "*консервативна революція*" може бути визначена як форма соціально-політичного конфлікту між соціальними верствами та елітарними колами, що спрямована на зміни принципів суспільно-політичного устрою та функціонування політичних, соціальних і культурно-духовних інститутів держави та суспільства на основі традиційних констант легітимності, актуалізації позитивних традицій і цінностей минулого, збереження та вдосконалення політичних і соціальних інститутів з урахуванням модерністських тенденцій за допомогою масових конфронтаційних акцій.

До складників консервативної революції слід віднести традиціоналізм, авторитаризм, етатизм, елітаризм, історичний міфологізм, релігійний нігілізм, антидемократизм, антилібералізм, антисоціалізм, месіанізм, націоналізм, антропологічний конструктивізм. Для нацизму характерний і радикальний расизм. Змістовне наповнення цих складників було зазвичай різним, але спрямованість цих тенденцій в руслі консервативної революції було витримане в єдиному парадигмальному напрямі.

Комплекс трагічних воєнно-політичних і соціально-економічних протиріч початку ХХ ст. об'єктивно сприяв домінуванню руйнівних способів їх розв'язання, головними з яких з'явилися революції. Соціальна революція в найбільш завершеній формі була здійснена в Росії. Але деформаційні соціально-політичні процеси періоду сталінізму встановили не проголошені гуманістичні соціальні норми і стандарти, а карально-терористичні форми тотального панування держави та ескалацію насильства. "Консервативні революції" 1920–1930 рр. в Європі, переважно фашистського/нацистського типу, відверто робили ставку на культивування в суспільній свідомості етнопсихічних, націоналістичних і расових комплексів.

Необхідність й актуальність вивчення феномену консервативної революції, як суперечливого соціально-політичного явища першої третини ХХ ст., не підлягає сумніву. При цьому політологічний аналіз "консервативної революції" особливо актуальний у сучасних українських реаліях. Проілюструємо

це цитатою ідеолога ВО “Свобода” А. Ілленка, погляди якого, незважаючи на ортодоксальність та деяку однобічність, не позбавлені логіки наукового дискурсу: “Друга хвиля Консервативної революції не відбудеться, якщо не буде знята анафема з першої хвилі Консервативної революції. Доки не відбудеться кардинальна переоцінка ролі інтегрально-націоналістичних режимів в першій половині ХХ століття, доти уся права Європа буде відрізана від свого коріння і жеврітиме на манівцях ліберального метанаративу. Ключовий момент цього процесу — це редемонізація націонал-соціалізму. Цей рух, маючи чимало вад і будучи доволі еклектичним, очевидно є наймасштабнішим з усіх інтегральних рухів часів першої хвилі Консервативної революції і саме тому став найпершим об’єктом безпрецедентної історичної фальсифікації з боку переможців у Другій світовій війні, яка, по суті, була війною трьох ідеологій — інтегрального націоналізму, комунізму і лібералізму” [4, 32]. У цьому контексті не позбавлені сенсу й тези відомого суперечливого російського філософа О. Дугіна: “Нас принципово не цікавить так званий “моральний” бік питання, який пов’язаний з Консервативною Революцією, оскільки будь-яка ідея може бути дискредитована в ході її реалізації, а сама сфера політичного життя за визначенням не вільна від пропагандистського очорнення правлячою ідеологією тих доктрин, які їй ворожі, при чому в даному випадку найчастіше використовуються аргументи не інтелектуального, а емоційного або сентиментального порядку. Скільки б кривавих злочинів не скоїли “комуністи”, “капіталісти” або “фашисти”, їх ідеологічні концепції мають бути розібрані об’єктивно, неупереджено та без жодного “партійного” пафосу, якщо, звичайно, ми хочемо зрозуміти ці концепції й пояснити їх іншим, а не “викрити” або “спростувати” їх, що входить в завдання агітаторів або пропагандистів, але не дослідників” [3].

Як ми бачимо, якщо питання розгляду фашизму та нацизму в парадигмі консервативної революції є усталеним у науковому середовищі, то розгляд сталінізму в цій площині є на цей час досить суперечливим, дискурсивним і занадто заполітизованим. Але, на нашу думку, розгляд сталінізму як складнику консервативної революції може бути обґрунтований наявністю загальних родових ознак, які визначають сутність цих соціально-політичних феноменів [2]. Це, насамперед, антидемократизм, антилібералізм, етатизм. Власне ці ідеологічні константи і відрізняли країни консервативної революції від англосаксонського світу з їх міцними демократичними інститутами, лібералізацією економіки та послідовною мінімізацією державного втручання у всі сфери життя суспільства. Великобританії та США також були притаманні націоналістичні тенденції, вірність традиції, різні форми громадянського та підданського корпоративізму, вирішальна роль еліт у державному управлінні. Але ключовим фактором, що принципово розділяв ці політичні системи, були власне демократичні цінності: фашизм, нацизм, сталінізм, які в кращому випадку ігнорували, а в гіршому — свідомо знищували в угоду власним химеричним уявленням “світлого майбутнього”, “нащадків великого Риму”, “тисячорічного рейху”, “комуністичного раю”. Але будівництво комуністичної утопії сталінським режимом базувалося на власній трактовці марксизму,

що мало досить віддалене відношення до вчення Маркса-Енгельса та особливо до радянської дійсності. Нацизм і фашизм виступали принциповими антагоністами марксизму та будували свої ірраціоналістичні проекти на ідеї встановлення нового європейського порядку, який був заснований на расовій ієрархії. Радянський комунізм, за задумом його ідеологів, повинен був стати інструментом прогресивного розвитку всього людства, а нацизм і фашизм за своєю сутністю були інструментом прогресу лише обраних людей та визначених етнонаціональних груп.

Політичні диктатури Б. Муссоліні, А. Гітлера, Й. Сталіна виникли в конкретний момент історії та своїм народженням до певної міри зобов'язані тим історичним обставинам консервативної революції, які можуть слугувати критеріями аналізу та порівняння. Спільним знаменником для цих політичних систем стали наслідки Першої світової війни. Німеччина, Італія та Росія мали багато спільного. Ці країни зазнали поразки, що відкрило в кожній державі шлях для зміни політичного ландшафту. Лідери політичних режимів фашизму, нацизму, сталінізму були крайньою формою втілення ідеї “надлюдини” з відповідним ідеологічним антуражем. Вони демонстрували схожість в характері політичній діяльності, в широкому використанні карально-репресивного апарату, в спробах організації тотального контролю над культурно-духовним життям.

Етатизм сталінізму та етатизм фашизму мав єдину онтологічну сутність. Про це, до речі, казав і Б. Муссоліні в італійському парламенті у 1921 р., звертаючись до комуністів: “Між нами і комуністами немає політичної спорідненості, але є інтелектуальна. Як і ви, ми вважаємо необхідним централізовану й єдину державу, яка вимагає залізної дисципліни від усіх, лише з тією різницею, що ви приходите до цього висновку через концепцію класів, а ми через концепцію нації” [5].

Цікаво, що і лідери більшовизму не заперечували тотожність своїх методів політичної боротьби з механізмом захоплення влади фашистами. У виступі на з'їзді РКП (б) М. Бухарін проголосив: “Характерним для методів фашистської боротьби є то, що вони більше ніж яка-небудь партія засвоїла та приймає на практиці досвід російської революції... для швидкого збирання сил, енергійної дії міцної військової організації, в смислі визначної системи кидання своїх сил, ... мобілізації, нещадного знищення супротивника, коли це потрібне і коли це викликане обставинами” [6, 273–274].

Нарешті їх лідерів та ідеологічні доктрини нацизму, фашизму, сталінізму об'єднували химерична ідея побудови соціальної утопії на купах кісток, нігілізм, імморалізм та фантастичні проекти примусового соціального конструювання “нової людини” і “нового суспільства” за допомогою терористичних механізмів трансформації духовних цінностей і соціальних намагань власних народів. Водночас соціальна інженерія режимів у повному обсязі прагматично використовувала історичну спадщину та традиційні цінності з метою формування нової колективної свідомості та суспільної психології.

Слід визнати факт підтримки широких народних мас диктаторських режимів. При цьому підтримка коливалася у досить широкому спектрі: від ідеа-

лістичних уявлень фанатиків і романтиків до утилітарних мотивів покидьків і пройдисвітів і тотального страху на тлі масових репресій.

Ідеологічні системи сталінського СРСР, нацистської Німеччини, фашистської Італії носили яскраво виражений революційний характер. Революційні процеси об'єктивно використали потенціал суспільного протесту та визволили колосальну соціальну енергію, що була каналізована у формі тотального терору. При цьому діяльність сконструйованих політичних систем мала різновекторний характер на основі складної структури чинників (а не лише одного терору), що давало можливість диктатурам створити міцний комплекс переконань й емоцій у визнанні власної легітимності, який поділяла переважна більшість населення.

Є слушною думка російського історика А. Зубова, що “націонал-соціалізм і італійський фашизм запозичували у комуністів поняття революції як права переступати через моральні заборони, а ідеї соціалізму були загальними для тоталітарних ідеологій того часу. І Муссоліні, і Гітлер бачили перед собою лєнінський зразок єдиної ідеології, єдиної партії з єдиним вождем, підпорядкування ним всіх силових й інформаційних відомств, централізованого управління економікою. Режими різнилися в частковостях. Гітлер ставив завдання знищення євреїв, Муссоліні його не ставив і уникав терору. Гітлер говорив: “Ти ніщо, твій народ — все!”, не даючи людям подумати про те, чому дорівнює сума нулів. Сталін, навпаки, цінував демократичні декорації, які привчали людей до брехні та лицемірства. У Гітлера і Муссоліні незгодним дозволялося мовчати, Сталін вимагав від всіх активного захвату” [5].

Загальним для цих режимів був свідомий вибір нацією тієї моральної перспективи політичного розвитку, коли альтернативні політичні проекти були або дискредитовані, або знищені внаслідок об'єктивного розвитку історичного процесу. Але усі політичні, соціальні, економічні, культурні процеси сталінізму, нацизму та фашизму відбувалися у тісній діалектичній взаємодії в рамках парадигми консервативної революції, незважаючи на принципову різницю в їх ідеологічних програмах.

Джерела

1. Гула Р. В., Передерій І. Г. Політичні ідеї консерватизму в контексті розвитку історичного процесу в Україні 1900–1917 рр. // Український істор. журн. № 5. 2017. С. 172–191.
2. Гула Р. В. Феномен сталінізму в сучасному науковому дискурсі: проблеми, парадокси, суперечності // Наук. пр. МАУП. Серія “Політичні науки”. 2019. Вип. 1 (57). С. 25–31.
3. Дугин А. Г. Консервативная Революция // Элементы. 1992. № 1 [Электронный ресурс] // Сайт: АРКТОГЕЯ. Философский портал. URL: <http://arcto.ru/article/21>
4. Ілленко А. Перспективи нового націоналізму // Український соціальний націоналізм. Харків, 2007. С. 25–42.
5. История России XX век. Эпоха сталинизма (1923–1953). Том II / под ред. А. Б. Зубова [Электронный ресурс] // ЛитМир – Электронная Библиотека. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=553312>
6. XII съезд РКП(б): Стеногр. отчет. М., 1968. 904 с.

Hula R. V. Political Oksyumoron Of The Conservative Revolution: Aspects Of Political Analysis.

“Revolution” is a set of fundamental changes. It has regressive degradation trends and cyclical transformations of the development of the system of society as a whole, and its individual elements. Revolution is an integrative integrated interdisciplinary category. It reveals the meaning of fundamental changes in the way of thinking. Revolution is a fundamental change in all spheres of society. It defines the place of social objects in the historical process.

The revolution is an extraordinary anomalous state of society. It is characterized by a sharp escalation of the set of contradictions with the dominance of trends in their translation into the political plane. The revolution is implemented in the use of mainly illegitimate extremist actions and punitive-terrorist methods. The aim is to overthrow the existing political regime and seize power.

Conservatism is an integral category. It comprehensively reflects subject-object connections of the individual, group, cultural and spiritual entities and political currents within the framework of scientific theories. They advocate the mainstreaming of the positive traditions and values of the past, the preservation and improvement of political and social institutions, which provide a natural organic evolutionary path for the creation and further existence of the State and society in the dynamics of development and the century-old process.

The “conservative revolution” is a form of socio-political conflict between social strata and elitist circles. It is aimed at changing the principles of the social and political structure and functioning of political, social, cultural and spiritual institutions of the State and society on the basis of traditional constants of legitimacy, mainstreaming of positive traditions and values of the past, preservation and improvement of political and social institutions taking into account modernist trends through mass confrontational actions.

The components of the conservative revolution are traditionalism, authoritarianism, etatism, elitarianism, historical mythologism, religious nihilism, anti-democracy, anti-liberalism, anti-socialism, messianism, nationalism, anthropological constructivism.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-02/58-13-18>

Надійшла 10 жовтня 2019 р.